

T u d ó s í t á s

a'

Daruvári és Lipiki

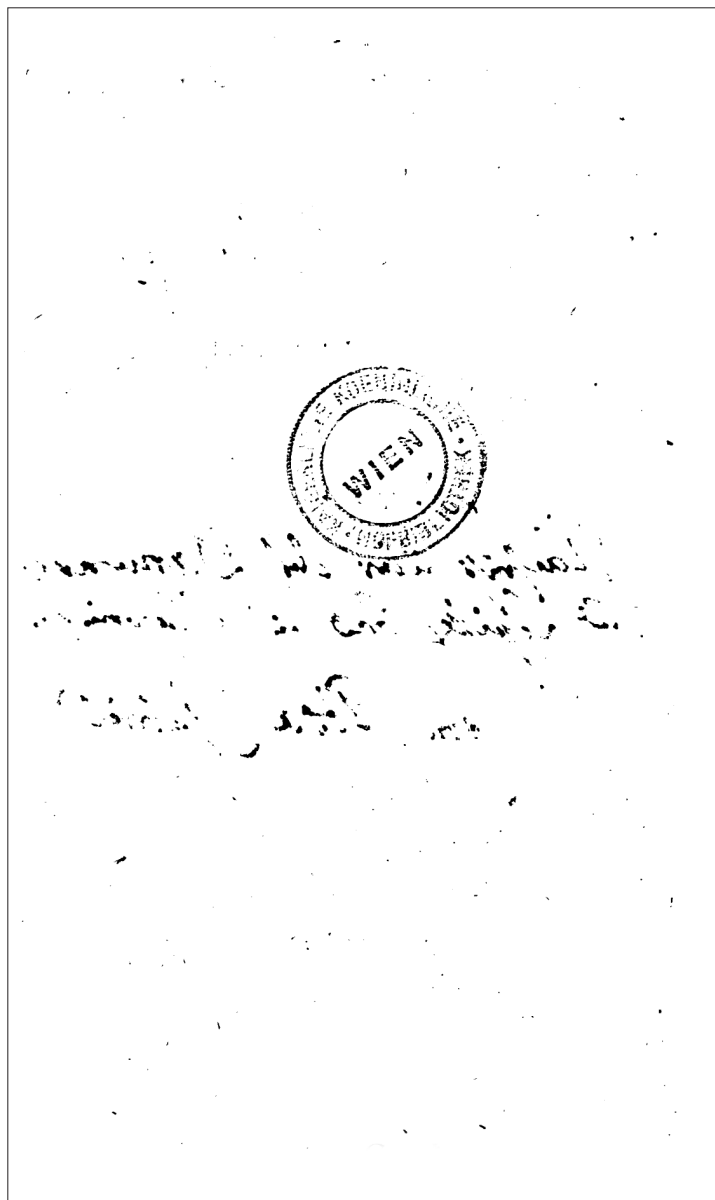
Ferdőkről.

J. i.
Magyar nyelv és írás Daruvári
és Lipiki bar. és Kézirata
von Posa (Gabriel)

1818.

B é t s b e n ,

Ns. Haykul Antal betűvel.

Nagy Méltóságú
Daruvári
JANKOVITS ISIDOR

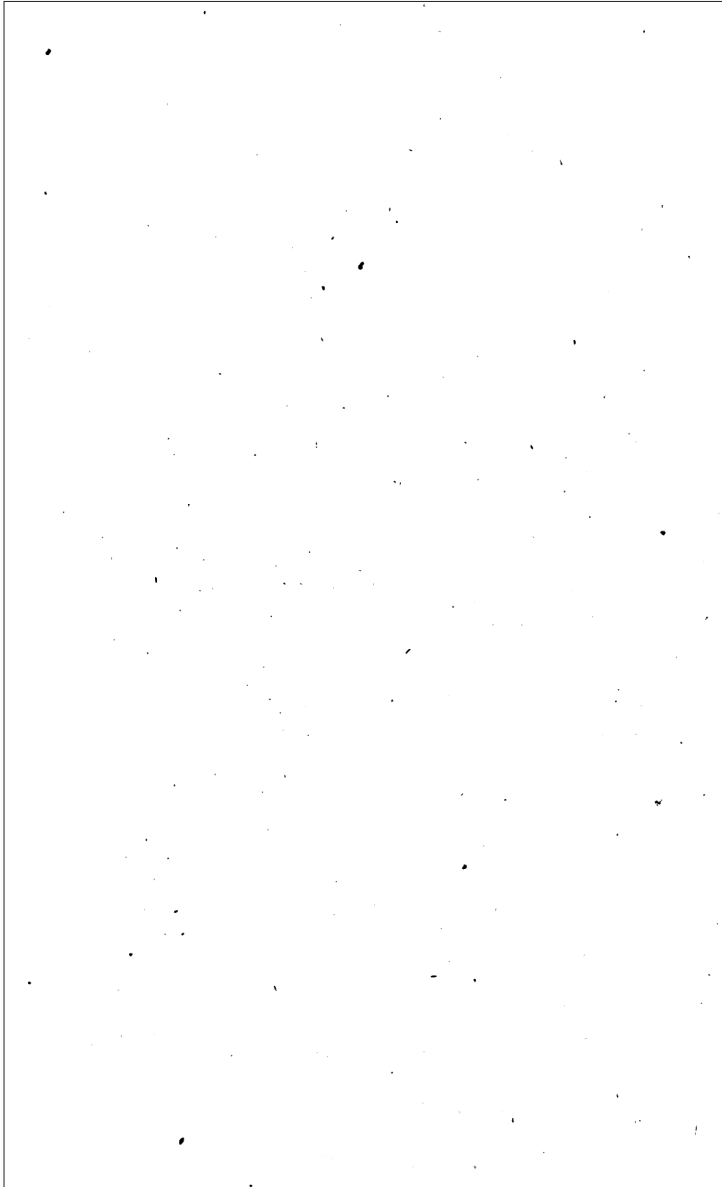
Urnak
A Császári és Királyi Felség
arany Kultsos
Kamarás Hivének
Hazája javát egyeness indúlattal
munkálódó, a' Természet
szép Tudományait kedvellő
Nemes Hazafinak,
nem különbben :
született

Verötzei
PEJATSEVITS ELEONORA

Grófi Aszszonyságnak
ezen
Uri Férfiú
Kedves Élete Párjának ,
a' köz Boldogság elősegállésen
gyönyörködő, s' szivbeli jószágáért
köz tiszteletet nyert ,
kegyes Dámának.
Sok izben tapasztalt jó indúlataikban való
biztában , ezen maga irását mély
tiszteletének 's háláadó indúlatajának
emlékezetül alázatossan ajánlja

a' Szerző.

* 2

Az Olvasóhoz.

Hogy a' ferdő, nagy erejű szélesen kiterjedő hasznú, könnyen szereshető, gyönyörködtetve orvosló, az emberi testnek tsinoságára, annak egészségben való meg tartására 's nyavalyáinak meg gyógyítására el kerülhetetlen eszköz, azt, eleitől fogva minden okos Törvényadók, és minden tsinosabb Nemzetek által látták.

Móses [IV. 19.] Isteni rendeléssel ösztönözi a' Zsidókat a' fődésre. Abraham az ötödik látogató Angyaloknak lábferdővel kedveskedett. — Homerus a' szép élet gyönyörűségei közzé teszi a' ferdőket. — Nagy Sándor nagyon gyönyörködött a'

VI

ferdésben és Susa városának fürdőit álmétkodással szemlélte. Plato képzelt Respublikájában, meleg ferdőket parantsólt, hogy az által a' betegeknek orvoslás, a' fáradt munkásoknak enyhülés szereztessen, mely sokkal hasznosabb, mint a' szájjas tudatlanok patikája. — Hippokrates a' meleg ferdőkkel való élésnek nagy hasznát tanítja. A' Sabinusok nemes Rendjei a' vadászat bajvívás lovaslás tzelífutás's más játékok után, a' test megfrissülésére a' ferdőt elégnek tartották. — A' Romaiak avvagy tsak vatsorálni is illetlennek tartották, fürdés és meg mosodás nélkül. Q. Marcius, az ifjuság számára a' Nemesség akaratjából, ferdőket készítette. Nevekedvén a' Romaiak gazdagsága, a' nagyok ditsősségeknék tartották, ha mennél pompásabb ferdőket építették, ilyenek voltak: Agrippájé, Nerojé, A. Severusé, Hadrianusé, Titusé, Trajanusé, Ant. Caracallajé, Diocle-

VII

tianusé, — el halgatván a' többieket, a' mellyek a' Városon széllyel 630 mentek. A' régi németeknél törvéynél fogva, senki meg nem házosodhatott, mig bizonyság levelet arról nem mutatott, hogy meg förödött. A' napkeleti nemzetek 's közel hozzánk a' Törökök sok időkig, minden Orvosok nélkül türhető állapotban éltek, egyedül a' ferdők orvosló erejekre támaszkodva.

Ennek lehet azt tulajdonitni, hogy a' véghetetlen unalmas bennülések között is, a' Török Aszszonyokon a' hős szám hibázása 's a' nádrás nyavalyák alig hallatnak, és a' magtalanság is közöttök igen ritka. —

A' mostáni tsinosabb Nemzetek is követvén a' régieket, a' kik a' melegen felszökő vizeket, valamely ott lévő Istenség munkájának gondolván lenni, azok körül szép épületeket, mulató helyeket, 's városokat építettek; — követvén mondom a' példát, tavaszi és nyári napokon úgy jelennek meg a'

VIII

ferdőkön, mint egy kies kertbe, hogy érezzék a' jóllét, tsinosság, 's barátság kellemeit. Meg is találya ezeket az, a' ki igaz úton keresi.

Mivel én tökéletesen meg vagyok győződve a' mások 's magam tapasztalása után, hogy azon tzelt Daruváron elérheti kiki, — kötelességül érzettem azt magamban, hogy ezen írást közönségessé tegyem, azon szives óhajtással, hogy ezen orvosi vizannyi hasznot tégyen, a' mennyit arra nézve hirdetek. Csepreghen, 1818
Eszterdő 1 - ső napján

Pósa Gábor
orvos Doctor.

A' Daruvári ferdőkről általjában.

A' Daruvári ferdők még hajdan a' Romaiak idejekben is nevezetesek voltak. Nem is lehetett különben, mert mind az itt lévő környéknek leirhatatlan szépsége, mind az itt fakadó meleg viznek külső tulajdonságai már magokban olyanok, hogy minden vizsgálódó ember figyelme-tességét magokra vonják; annyival inkább nem maradhatott ezen Nymfák gyönyörülakhelye a' Romaiak előtt rejtékbe, — a' kik a' ferdőket különös tiszteletben tartották.

Az idő, a' mely sok nagy dolgokat azoknak betsekkel együtt megemésztett, ezen ferdővel is éreztette hatalmát, mivel ezt épületeivel együtt a' föld alá döntötte, s' innen van az hogy ennek régiséget bizonyosan meg nem lehet határozni.

Mindazáltal ez előtt mint egy ötven esztendővel felfedezték az itt lévő ferdők régi helyét, a' midőn több régi emlékeztető kövekre találtak, nevezetesen egy oszlop köre, ilyen felyülirással:

DIVO COMMODO
RESPUBLICA IASORU.

Az iszapferdőnél (Schlammbad) bal felől nagy épületek fundamentomit láthatni, mellyek innen mint egy félórányira egész a' szőlőhegyekig terjednek. Ebből azt lehet ki hozni, hogy azon nép tartománya, a' melyről Plinius Jasi név alatt emlékezik, fő városának ezen a' helyen kellett lenni, és hogy ezen ferdő már 193-ban a kr. sz. u. igen hires vala; Ezt bizonyítja még egy más márvány darabon lévő irás:

Thermae

Jasorvenses H. C.

Ugyan itt, a' romai kúton felyül, három régi temetők ásattak ki, mellyek mosaique modra voltak kirakva. Sokféle régiségeket találtak itt; ilyenek: egy korona, arany peretzek, egy nyaklántz drága

— 3 —

kövekkel ékesítve — és egy temetői méts. Ezek negyven esztendővel ez előtt Budára küldettek. Nem messze Daruvártól a' Sz. Helenai Apáturság Ruinái között találtatott még egy Sarkophág, a' holt test ebben már egészen porrá lett, melyen ezüst öv szemléltetett. Ennek fedele még most is a' vár előtt áll, Gereben Palatinus czimerével, mely egy kerék, a' közepén oroszlánna, 's felyül három forgóval, és ezen irással Gothus betűkbe:
Egregio Filio Ladislao Gereben.

Azon a' helyen, a melyből a' felylyebb említett márvány darabok ásattak ki, a' viz igen melegen bugyog fel, 's a' megsántult lovaknak hasznos ferdője. — Hihető hogy ezen régi ferdőket a' földindulás borította el.

Vannak ezen ferdőnek, közel azon régi római ferdőhöz több forrásai is, és hogy azoknak utóbb a' Törökök hasznát vették, abból gyaníthatni, hogy azután is, a' midőn ez az Ország, a' török biángolás alól meg szabadult, sok Török

— 4 —

fő Emberek ezen ferdőket meglátogatták, Kétség kívül, ezeket a' traditionalis esméret vezette ide.

A' mi a' Slavoniai népet illeti, régtől fogva veszi ez hasznát az itt lévő orvosi viznek, annyira, hogy még minek előtte épült ferdőházok lettek volna is, seregenként jött ezen helyekre, mint a' Babyloni betegek az útakra, és a Görögök tanácsot kérdeni a' templomokba; — innen van az: hogy még ma is a' legnagyobb orvosságát ezen ferdőkben tartja, meg maradván a' régi szokás mellett, — hogy tudniillik több helységbéli lakosok, egyszerre, innep napokon mint egy orvosi vásárra ugy jelennek meg.

Még a' meddig a' fényűzés nem kezdte vesztegetni a' környékbéli Magyar lakosokat, ezek is igen meg voltak ezen ferdőkkel elégedve, és a' mint a' Documentumokból ki hozhatni, azok jóllehet egy kevéssé távol estek Daruvártól, még is igen számosan látogatták meg ezen szép helyeket. De már ma, a' mindentűtt ánglus kerteket kereső szemek; a' min-

denütt muzsikát, s' tsalárd hizelkedéseket hallani kívánó fülek, frantzia 's angoly szakátsoktól készített étkeket kedvelő inyek, tsak Levantai illátokban gyönyörködő orrak, és más a' sokféleképpen elpuhult érzékek, — majd egy majd más kifogást találnak ezen magokban valósággal ditséretes, de tsak félig meddig palérozott ferdő helyekben. Mindazáltal semmi sem lesz egyszerre — a' világon minden időhöz van kötve, — s' a' mit Tavernicus Gróf Jankovits Antal 1773-ban ezen ferdőnek tökéletes hasznavételére elkezdett, építettvén egynehány ferdőszobákat, azt annak Öttse 's Örököse, Kamarás Jankovits Isidor ő Méltósága, a' mostani ézlés szerént építendő ferdőszobákkal vendég fogadokkal, 's más egyéb, az itt létet kollemetessé 's hasznossá tévő intézetekkel, há az Isten engedi, 's él, el is fogja végezni.

Egyéb aránt Daruvár Pósega Várme gyébe Mezőváros, nevét veszi azon Darutól, mely a' Jankovits familia czimerén szemléltetik. Magyar, Olasz, Frantzia,

— 6 —

Német, 's rátz eredetű Mester, 's úri emberek lakják. Ékessé teszik ezen 120 rendessen épültt házokból álló városotskát, a' Vár, mely a' leg szebb izlés szerént építettett, 's az utazónak Pákrátz felől gyönyörűségesen tűnik szemébe, — az udvari kápolna mely az szent Háromságnak szenteltetett, Rotond, Olasz izlés szerént, karral körül. Ebben az Oltáron lévő Hit, Szeretet és Reménység Symboluma igen szép faragott mív; az Ó hitűek temploma a' helység közepén.

A' legfőbb pedig a' mi ezen helyet nevezetessé teszi, az orvosi meleg forrás — mely egy lineában 100 lépésnyire több helyeken ered. Az épület alá vétetett források közzül:

Első, a' régibb Antalferdőjje a' mély egy tágos község ferdőjjen kívül, három márványal kirakott szobákat foglal magában Ezekbe, a' középen lévő nagy kutföböl estvréknént tsökön által eregetik a' meleg vizet; azért hogy reggelre valamennyire hüljön. Mindenik szobából az

— 7 —

itt folyó Toplica nevű patakba, különös tsatorna viszi ki a' vizet.

Második, az új Jánosferdőjje, mely 1810-ben kezdődött épülni, 's már közelget a tökéletességhez. Ennek közepén vagyon egy társaságos ferdő szoba — jobb és balfelől pedig kettő kettő, a' nagy kútfőt békerítő épületen kívül.

A' harmadik, melybe a' köznépek különös bizodalma van, az ugy nevezett tsuda erejű Schlammbaad — iszapferdő, könnyű deszka kerítéssel el készítve.

A' földes Uraság gondoskodott már a' vendégek eránt többféle módon. A' lakosoknak ingyen helyet 's épületre valókat ad, ugyan ezen végre, a' Poşonyi és Bétsi Ujság levelekben is tett Hirdetményt, melybe mester embereket hív meg Daruvárra 's ígér nekik oltson épületre fákat 's ingyen a' közellévő helyeken ásható köveket. Vendégfogadót 's színeket építettett. Sétálló helyeket nyitott meg 's a' maga kertje is tárva áll, gyönyörű gyertyánfa Alléjával a' vendégek mulatságára. Az itt közel lévő Üveg fá-

brika, Ruinák, szép járkálásra 's időtöltésre nyujtanak alkalmatosságot. A' kinek kedve van halászhat, rakászhat, vadászhat, s. a' t.

Hogy a' hegyek, völgyek, erdők, mezők szépen össze illő sora rendje, külömbféle helyekről nézve szép tekintetet adnak Daruvárnak, azt nem szükség festetnem, de azt illő megjegyezni, hogy ez a' tájjék sokféleképpen gyönyörködte-ti a' szemeket, 's ez megkívántató dolog volna, minden ferdőhelyekben, mert a' szem, 's látás által lejendő Impressiok, az egész életerőt változtatják, a' mellett hogy a' szép tárgyaknak nézése a' látást élesíti, s' a' szemnek organomit erősíti — különösen akkor ha azok távolról is nagy formában jelennek meg. Illyen Daruvár környéke. Kár hogy a' Ruinákláthatását a' hegyek 's erdők akadályozzák.

A mi a' levegőjét illeti, az, nyári napokban tiszta s' az itt bőven termő aromás plántakból, leveles fákból kibontakozó oxygénnel gazdag, éjszaka ellenben hideg 's gőzös — a' tüdőt a' szivet 's a'

máj munkálkodását erőssen izgatja. Innen van az, hogy az idegenek eleinte itt nagyon étkesek és szomjusok, 's ha ezen tekintetbe nem vigyáznak magokra, vagy ha hirtelen meg hülnek, könnyen hideg lelést 's forró nyavalyákat kapnak. De azért koránt sem dögleletes, mint azt némely gántsoskodók a' múlt esztendőkből hírelték. — Hogy annakörnyékén, négy esztendőkön keresztül többféle nyavalyák uralkodtak, azt, részént a' szükség 's nyomorult élet mód, részént a' levegőnek nyavalyás természete, epidemiajja, okozta, a' mi más tartományokkal is közös volt. — Az időnek érlelő ereje itt igen hatalmas, és ha ideje jár minden bőven és jó kvalitással terem. Különösen bővölködik, a' mint észre vettem, többnyire minden gyümöltseiben 's terméseiben a' tzúkor matéria. Innen van az, hogy mind a' bora mind a' gabonájja igen jó izű és a' táplálásra nézve nagy erejű; innen van az, hogy a' fejős marháknak teje annyira kövér, hogy szinte fele téjfel, innen van, hogy a' disznok a' makkon igen hir-

— 10 —

telen meg hiznak 's a' t. Ezeket azért vala szükséges emliteni, hogy az idegenek, az ételt kissebb mértékkel vegyék 's borokat több vízzel elegyítsék, estve soká a' szabad levegön ne legyenek, 's az Alléban való sétálásokat reggeli 8 órától 11-ig tegyék, 's így, a' nyavalyát, a' mit az idő hozna magával, a' mi többnyire az epés hideglelés — elkerülik. Ezeket én a' magam 's mások tetemes kárán tanultam. —

A' Dáruvári Thermákról különösen.

Külső és tapasztalható tulajdonságai szerint, ez az orvosi meleg víz ollyantiszta, mint a' kristály — szaga finom, alig érezhető, élesztő, a' sokáig zárva tartott szobákban kénköszesz nemű, a' belőle felemelkedő gőz a' tudónek könnyű 's nem ollyan fojtó mint többnyire a' fürdőké; íze ha valamennyire meghűlt édeses szárasztó; a' fő forrásoknál melegsége, az emberi testét meg haladja, any-

nyira, hogy a' rák benne meg veresül, a' tojás meg keményedik 's a' béka megfullad, a' fordésre tehát tsak valamennyire való meghűtés után használható. Az esőzések közben még melegebb, a' midőn a' szaga is érezhetőbb kénkőmodra bűzös, az ize pedig valamennyire tsipös; a' mosás közben töle a' test sima sikos, mint ha nyálkával, vagy olaj- gőzzel volna illetve. Itala felette könnyü, 's a' gyomor még akkor is meg szenved, mikor a' legrégibb tokaji bort is kiveti magából. Lehet tehát inni thea formában egy kevesé meg hűtve tzúkkal, vagy egészen kihűtve tsak magában. Szinén vereses habok 's buborékok gyülekeznek öszsze. Ered. meszes agyagos rétegek alól.

Mig a' Chémia arra a' tökéletességre nem lép, hogy az elbontott testek elő állított alkató részeiből, ugyan azon testeket ismét elő nem állithatja, mind adig hijjános lesz a' ferdökről való esméretünk. — De nehéz is ez a' munka, különösen a' meleg ferdökre nézve, mivel repdékeny részeik nagy hirtelenséggel el-

enyésznek, pedig, a' minerás vizekben a' test élesztésére ezek a' leghathatósabbak.

Több Chémiai vizsgálatok szerint úgy tapasztalták, hogy a' Daruvári Thermák részesek azon orvosi testekből, a' mellyek különösen a' Karlsbaadi és Spaáni vizekben meg vagynak, azon külömbiséggel, hogy ezen testeknek egyesülése, a' mennyiségre nézve több vagy kevesebb, és hogy még más testeket is foglal magában, a' mellyek név szerint még bizonyosan meg nem határoztattak; ilyen az az alkató része, a' mellyet Kran cz Pr. Úr a' salétrom savanyúságban fel nem oszlathatott, az a' föld nemü test a' mellyet H i n t e r h o l z e r fő orvos a' petsétes földhöz (terra sigillata) hasonlónak mond; ilyen azon Gözneke többfélesége, a' mely ebből melegen emelkedik fel, és a' mellyet ugyan ő Spiritus sulphureus phlogisticus aethereo vitriolicus-nak nevez.

Az inkább esmertt alkató részei ezen ferdőnek, Professor Kitaibel Úr analysisse

— 13 —

szerént ezek: 1. Carbonas calcis. 2. Sulphas murias sodae. 3. Carbonas ferri. 4. Magnesia carbonica. 5. Gas diversum sulphureo carbonico-aethereum. (lász ezekről bővebben a' toldalékban).

A' tapasztalás úgy tanítja, hogy ha több testek egy mással öszsze elegyednek, azok eredeti tulajdonságokban: 's erejekben változást szenvednek; következésképpen ha valaki valamely ferdőnek erejét, a' Chémia által előállított részek tulajdonságai szerént határozná meg, a' tapasztalást segítségül nem vévé, az igen hibásna. Mert sokszor megesik, hogy ezen tulajdonságok külön külön egymással egészen ellenkezők. Így p. o. a' Vas, szorit, — a' savakkal egyes testek, tágitnak. Ezek pedig majd minden thermákban meg lévén, azon sok hasznokat, mellyek az azokkal való élésre következnek, nem lehetne ezen két tulajdonságokba foglalni. Nem egészen esmeretes tehát az az út, a' mellyen a' Daruvári ferdő hathatos eléggé azon változásokat az

emberi testben előhozni, a' mellyekről alább értekezünk. —

Haszna a' Daruvári ferdőknek a' betegségekben.

A' tapasztalás Tanúsága szerént azomban, a' Daruvári ferdőnek, az emberi testben való munkálkodása ekképpen megy végbe:

I. A' külömbféle Gőz részei felvétetvén az érző inak által az egész testbe, azt kellemes érzéssel illetik érdeklik. Az érző inak ősze függésben lévén a' Vér és más nedvességek edényeivel, ereivel, azokat erősebb mozgásra igaztják, ez által a' Vér és más nedvességek folyása kerengése gyorsabbá lesz, és a' megdugult nedvességeket is folyamatjába ragadja, az élő részek a' nyomástól feszüléstől ekkor meg szabadulva az élet tzelja szerént vidámokban munkálodnak. Az elkopott és az életre haszontalanná lett részeket az esmertt párolgás és izzadás utjain ki-

— 15 —

takarítják, — 's a' beléjek folyó nedvességekből új erőt és elevenséget vesznek fel. Ezt bizonyítja az a' tapasztalás, melly szerént, a' ferdés utánn, az egész testben a' könnyűség és a' megfrissülés, vagy egy szóval a' jobbanlét érzése terjed - el. Ezekből lehet ki magyarázni, miért segít az élet erő és érzések gyengeségeiben, a' millyenek az emlékezet erőnek hallásnak látásnak tapasztásnak gyengeségei! — miért oszlatya el a' kínozó görtsüket, miért tsendesíti a' fájdalmakat, miért adja vissza az elsenyvedtt szél ütötte tagoknak érzékenységet 's mozgását? — s' a, t.

II. Mivel különös orvosi testeket foglal magában, a' mellyek egyen egyen az élő testnek organomit másféleképpen érdeklík 's izgatják, szükségesképpen azokban hasznos változásokat állítelő. Ezen tekintetbe illyen:

a) az Alkali egyesülve a' szén sav anyal; ez különösen izgatja az emésztet organomit; azért is hasznos

ez a' ferdő, ezen alkató részénél fogva, a' gyomornak azon nyavalyáiban, mellyeknek oka az abban bővebben kibontakozó savanyúság. Hasznos továbbá a' vizellettkészítő részeknek hasonlóképpen a' szerfelett való savanyúságtól származó szenvedéseiben, a' milyen a' fővény-vese-és vizellet hójag kövek, s' a' vizelletnek elakádása, és az ezen savanyúságból származó kőszvény tömök; — és mivel ez az alkató rész, a' fejr nedvességek edényeit különösen ösztönözi, különösen haszna tapasztaltatott a' mirigyek, máj, lép daganatjainak eloszlásában. Ezen erejénél fogva gyógyítja a' tsontok gyengeségét, a' kőszvényt, száraz fájdalmat, a' fejr folyást, a' tisztátalan sebeket, 's a' bőrnek többféle bajjait, az inak összehúzódását megmerevedését, 's más ilyeneket. Esett értésemre több kőszvénybe szenvedőktől, hogy vizasztalások egyedül ezen ferdőben van. Hogy a' máj daganatját, a' mely a' hideglelések után itt gyakorta marad, elosz-

látja, arra magam is több példát tudok. Ezen alkotó részével meg egyezve munkálkodik

b) a' szénsavanyos Magnesia, mely a' gyomorban 's belekben kibontakozott savanyúságot közép sóvá változtatja, mely által a' hasat megnyitván, azoknak dugulásokban, fájdalmaikban, valamint a' hányásban, kólikában 's az arany érnek szenvedéseiben igen hasznos és a' tapasztalás által bizonyossá lett orvossága. Beszéltem több olyan arany eres férfiakkal 's dugulásba szenvedő Aszszonyságokkal a' kik ezen ferdő nélkül el nem lehetnek. Mivel pedig

c) kénkővet is foglal magában, ezen alkotó részénél fogva is megegyez a' többi tulajdonságival. Innen van az, hogy a' bőrt ingerelvén 's mind azon részeit a' testnek, a' mellyekkel a' bőr egyesülésbe van, azokat a' munkásságra éleszti 's ösztönözi. Így p. o. azt a' hárttyát, a' mely az Órr üregeit a' tüdőt béborítja, 's a' mely a'

veszedelmes náthának a' fészke — sürgetti, hogy a' benne megtakarodott sürödött, és tsipösségével, hürutos 's mejfájdalmat okozó nyálkát ki taszította; — e' szerént ösztönözi a' beleket 's a' vizellet mühszereit is, a' midön azok a' nyavalyás materiát az emésztet és vizellet utjain a' testből kitakarítják. — A mi pedig itt leg méltobb az emlékezetre, az, hogy a' vért, a' külső bőr felé sietettvén, annak megújulást, kiütéseitől a' fekélyeitől való meg tisztulást szerez. Ezen tekintetből Hinterholzer Úr, mindenenk felett magasztalja.

d) Ha V a s a t foglal e' magában ez a' ditséretes viz, arról némellyek kétkedtek. Mindazáltal minden kétségen kívül való, hogy ez a' hathatos orvosi szer is, szénsavannyal egyesülve meg van benne; mert, nem tsak a' reagentiák által felfedezhető, hanem még azok is, a' kik a' vizével ital helyet élnek, olyan változásokon mennek keresztül, mint a' kik orvosságul

vasat vesznek be, a' millyen: az ábrázatnak vidám pirossága, a' testnek nagyobb melegsége, erősülése, és a' millyenek, a' hosszas vele való élés után, a' hőség, lélekzet elfogódása, 's a' vér folyásokra való hajlandóság. Ezt bizonyítja azon nyavalyák természetis, a' mellyek a' külső és belső használására el szoktak enyészni.

Ezen alkotó részénél fogva az egész élet erőt izgatja, a' midőn egyszersmind az élő részeknek erőt adó élelmévé lesz — főképpen neveli pedig a' vérben a' veres részetskéket. Hathatos orvosi eszköz annak okáért, mind azokban a' nyavalyákban, mellyek az erőtlenségből származnak, mellyekben az élet erő főképpen lankad, és a' melyekben a' mozgás gyengesége, az élő matériát visszamenző erőnek fogyatkozásával együtt jár.

Innen, ditséretes az emésztet bajjaiban, már azok akár a' savanyúságtól, akár a' sok nyálkától származnak; a' hasmenésben, vagy ellenben a' dugu-

lásban is, mely a' belek lefelé, való mozgása restségén épül; azokban a' felyebb is említett szenyvedésekben, melyek a' lassú vérkerengésből erednek; különösen azokban a' gyengeségekben, melyeknek fő oka a' veres vérnek fogyatkozása 's vesztesége, a' fejr nedvességeknek szerfelett való kiürülése, és végre a' nemző magnak elvesztegetése.

Beszéltem én több Tiszt Urakkal, a' kik a' hadban megsebesedvén véreikkel együtt erejeket elvesztették, 's a' sebhelyek alatt megrekedt, 's áporodott nedvességek miatt az idő változásai közben nagy fájdalmakat szenvedtek, öszszehúzódtak, nyomorultakká lettek, 's itt a' ferdés által tagjaik mozgását 's testeknek erejét egész a' lehetőségig vissza nyerték. Igaz tiszteletül említem itt Kapitány Matyok kedves Hazámia nevét, ez a' sok sebhelyekkel ékes ösz magyar Bajnok kardra kelne ezen ferdő híréért, mert neki köszöni hogy él, 's tsontjai nem fájnak. — Illyeneket tapasztalván Gróf Jankovits Antal Ö Excellentiája,

ezen sok bajokra ki tett embertársainak ingyen ferdőt 's menedékhelyet rendelt. Doctor Bischoff, Fergits és a' környékbeli híres orvos Urak is, a' fellyebb irtt tekintetekbe szenvedő Patienceiket, ide szokták igazítani, a' kik közül sokan ezen ferdőhelyet áldva térnek vissza.

Ezekből, ha a' többi még egészen nem ésmertt alkotó részeit elhalgatom is, nyilván ki tetzik; hogy ezen Vizek sokkal jelesebbek, mint a' tsak meleg viz, vagy akármi más orvosi füvekkel készült ferdő, — és ha a' Karlsbaadi, Badeni, Spaani vizeknél nem hatalmasabbak is, mindazáltal azokkal egy rangban vannak, azon külömbséggel: hogy azokat nagy Városok pénzes lakosai 's más gazdag idegenek híresítik, fényesítik; ez a' Nymphák még talán külömb lakhelye pedig, még eddig szinte tsak a' környékből szegénység tulajdona.

Jegyzések, az ezen Vizek használására nézve.

A' thermák sokszor tsak azért ártalmasok, mivel azon személyek, a' kik velek élnek ez vagy amaz nyavalya ellen, vagy minden előre való készület nélkül, vagy rendetlenül, vagy éppen tziel nélkül élnek velek—'s azt a' bajt, mellyet önnön magok vontak magokra, az ártatlan ferdőnek tulajdonitják. Azért is vigyázónak kell lenni, és az ahoz értőktől tanácsot kell kérdeni. Azt állitánk p. o. hogy használ a' ferdő a' gyengeségekben, de hibázna az a' gyenge ember, a' ki minden rend és tanács nélkül élne ezen nagy erejü szerrel, mert meglehet, hogy gyengeségének gradusa vagy a' melegségnek, vagy a' ferdőben meg lévő orvosi testek erejének meg nem felelne, 's ekkor minden esetre a' gyenge erőnek elnyomódása vagy meg zavarása 's hasztalan reactiokra való fárasztása következne. Innen van az, hogy az igen gyengék, a' hozzájuk nem mérsékelt ferdők-

ben ájúlást, fő fájást, vagy a' szerfelett való izzadás által még nagyobb erőtlenséget kapnak. —

Vagynak olyan testbéli Constitutiok is, a' mellyeknek a' ferdő egyenesen ellensége, ilyen a' bövérüéké puffadtaké a' vizi betegségre 's más hideg daganatokra hajlandóké. Ezen tekintetbe árt inkább mint sem használ. A' bövérü tehát vágasson előbb magán eret, a' vizbetegségben lévő hajtassa ki magából a' vizeket 's erősítse meg keserű orvosi szerekek belső részeit annak módja szerint, 's osztán hasznosan élhet vele.

Az időnek 's levegőnek is vagynak néha olyan változásai, a' mellyek a' fürdést néha haszontalanná, néha egészen ártalmassá teszik. Ilyen az esőző idő, 's a' nyavalyás gőzökkel meg rakodott levegő, ezek a' testet egészen más állapotba teszik, mint volt annak előtte; innen van az, hogy a' mult esztendőkből ezen ferdőhelyen is sokan nyavalyákba estek, a' mellyeket az idő, nem pedig a' ferdő hozott magával.

A' ferdő akkor sem használ, ha a' testet tsüggesztő vagy lázzasztó indulatok emécsztik, ilyenek: á bujálkodás, szerelem féltés, harag, gondbu, bánat, epekedés, félelem. De használ ellenben, még pedig kétszeresen, midőn az élet-erőt a' reménység, bizodalom, vidámság 's a' barátkozás örömei élesztgetik, 's különösen az olyan multságok, melyekben mind a' szív, mind az elme gyönyörüséget talál. Ezen multságokat nem théatrom, nem alakoskodó kauklerek 's nem a' kártya és más ilyen pénz vesztegető játékok szerzik, hanem a' ferdő vendégeknek szép egyetértése 's barátkozása. Hirtelen el repül az ember emlékezetéből a' pénzen vett multság öröme, 's annak helyét az unalom foglalja el, — de meg marad és tartossan élesztí a' testnek minden erejét a' szives barátkozásból származott gyönyörüség. Miért halgatnánk el, ha használhatunk vele, azon tetemes hibát, hogy vagynak némellyek, a' kik fő gyönyörüségeket mindenütt tsak ott keresik, a' hol vagy pénzeket vagy

testeknek erejét a' léleknek nagy kárára vesztegethetik; a' kik tsak a' lármás mulatságokban hahotás nevetkezésekben, 's tsak a' képzelet játékaiban találják kedveket. Tudom én ennek az okát, de most nem mondom meg. Igaz gyönyörűséget tsak magában, a' jó embereken, 's a' nagy Természet vizsgálásában találhat az ember. A ferdés idejét annak ohaért erre a' végre kell szentelni, 's így azon tzelt elérjük a' mellyre törekedünk.

A ferdésnek barátja továbbá az ételben 's alvásban való mértékletesség — a' testnek mozgása gyakorlása. Szükséges tehát, hogy azok, a' kik a' ferdőknek igazi hasznát akarják venni, ezeket eszkebe vegyék, ne hogy azt a' bajt, a' mit magok vonták magokra, a' ferdőnek tulajdonítsák. *Est enim balneum sanctuarium quoddam maximo honore dignum.*

Hibáznak azok felette, a' kik a' ferdőbe holmi meg szokott orvosi szereiket elviszik magokkal 's minden tsekély baj-

jaikban előveszik azokat. Hibáznak azok az orvosok is, a' kik a' ferdőbe meglévő orvosi részekkel ellenkező szereket rendelnek, 's a' betegeket a' fördés mellett kenetik fenetik. Ezzel nem érnek el egyebet, minthogy az életerőt zavarodásba hozzák, és a' ferdőnek munkálkodását hasztalanná teszik. Itt tsak az az orvos rendelhet okossan, a' ki ezen ferdő erejét igazán felfogta eszével.

Szükségesnek itéltem még ezen rövid regulákat ide ragasztani:

1. Árt a' fördés a' hideg fejr lágý daganatokba vízi betegségbe szenvedőknek. Az igen gyenge fejr, könnyen ájuló száraz 's hervasztó betegségekben sílödöknek. Árt a' hideglelések 's más nyavalyák exacerbatioi közben.
2. Árt a' pestis idején, útat készítvén a' megtisztult bőrön ezen méreg felvételére.
3. Árt a' bövérüeknek.
4. Árt a' havi tisztulás idejében.
5. Árt midön a' harag lázzasztja az indúlatokat. Hervasztó hideglelés és a'

- tagoknak elesése következhetnek re-
ájja. —
6. Soha hevülten a' ferdőbe nem kell szállani. Bádjadtság, szomjúság, ájulás, főfájás a' következése.
 7. Tele gyomorról sem kell bele szállani. Fő nehezülése 's az érzékenységek tompulása járúlnak utánna.
 8. A' gyomornak 's beleknek meg tisztítva kell lenniük.
 9. Hirtelen a' hideglevegőre ki nem kell menni a' fürdés utánn; mert a' meghülés szegezést 's a' nemesebb belső részeknek inflammatioját vonja maga után.
 10. A testet részenként kell készítgetni, — 's nem tanátsos egyszerre bele meríteni azt. A' két ellenkező dolgok közt nagy az öszve ütközés.
 11. Hibáznak azok, a' kik bort vagy vizet isznak benne. Jobb ezeknél a' lágy meleg thea.
 12. A testes, méla emberek, és azok, a' kiknek a' bővebb izzadás szükséges,

— 28 —

tovább is ülhetnek benne , mint kü-
lömben. —

Toldalékok.

I. Toldalék.

Doc. I. Extradatum per Hinter-
holczer Regni Medicum.

Prima harum thermarum analysis facta
est Viennae ex missa illuc, in dolio
quercino aqua.

In resultatam primae destillationis
prodivit Spiritus vitriolico - sulphureus
aethereus elasticus intime cum terra mar-
tiali stiptica junctus. Terra haec marte
liquata non est simpliciter calcarea, sed
juncta simul pingui unctiosa et limosa
materia, — non dissimilis talco — uti
terra sigillata. Haec terra pinguedinosa
non est homogenea, sed fovet in mixtio-
ne sal quoddam alcalinum, nam affuso
acido sulphurico parum turbatur. —

Syrupus violarum solutionem successive in viridem mutavit colorem, lac non coagulabat. Mensura una aquae dabat per evaporationem similis terrae grana 28, quae post quatuor dies humiditatem attraxit, signo certissimo salis alcalini praesentis. — Oleum Tartari per deliquium, aut Sal Saturni, aquae instillata praecipitabant magnam partem terrae calcinosae fundum petentis.

Secunda Analysis est instituta in crypta sua, qua obtinebantur:

1. Spir. Sulphuricus phlogisticus aethereus vitriolicus.
2. Terra calcarea pinguis ad terram sigillatam accedens.
3. Parva pars Metallica Martialis, Ochra dicta.
4. Sal. alcali.
5. Post praecipitationem prodiens odor nauseosus.

Actio hujus Balnei ex Natura sua speciali: Terra calcarea acrimoniam acidam temperat et absorbet.

Sulphur introsumptum humores ad peripheriam propellit.

Sal viscositates resolvit.

Ochra languidas fibras roborat.

Aqua insimul per poros cutis protrusa, vehiculum suppeditat fluidis, solida in motam deducit.

Spiritus nervos ferit, aegros recreat, irritatque potentissime. Vis itaque universim aperiens, abstergens, exsiccans, calefaciens, nervino-tonica. Interne si tepide bibatur non est dissimilis effectus thermis Carolinis, Spanis acidulis. Operatur per secessum, sudorem, urinam etc.

Usus in cephalaea, hemicrania, vertigine, tremore, memoriae laesione, spasmis, tussi diuturna, asthmate, obstructione mensium, in obstructione hepatis, lienis, morbis intestinorum a lentore, alvi fluxu chronico, morbis mulierum a flacciditate, sterilitate, fluore albo, abortu, in tremoribus morbis insequentibus insignis.

Ex speciali ejus effiçacia affectiones renum et vesicae curat, absente inflammatione, calculum attenuando et sabulum educendo, flatusque expediendo; sopit dolores rheumaticos ischiaticos posthumos et praepedit recidiyas; salutare est in podagra, paresi, paralyssi; certo tuto exsiccat scabiem; oculorum morbis a debilitate profuisse dicitur.

Non desunt exempla confirmata ex usu hujus Balnei effectus singulares subsequutos fuisse. Multi variis corporis defaederationibus conspurcati, — mundi, alii claudi, contracti — ex doloribus integre restituti domum sunt reversi. Taceo singulares effectus ex debilitate nervorum, et, quod mirum est, etiam oculorum praestitos, — quos abunde confirmabunt balneo hoc imposterum, sed justo ordine utentes. —

Sajnálom igen nagyon, hogy ezen nagy hírű's tekintetű fő Orvos Urnak a többi Jégyzéseite is meg nem kaphattam; ez is csak egy szennyes kéz irásba került hozzám. A' mint hallám, ő sokáig nyo-

mozta ezen ferdöknek a' nyavalyákban
vehető hasznát. —

Doc. II. láss erről bővebben Krantz
Tanátsos Urnak ezen munkájába: Ge-
sundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie pag.
126 — 129.)

Das Wasser der Hauptquelle war hier zu
Wien klarhell, ohne Geruch, anfangs am Ge-
schmack dem gemeinen Wasser gleich, am Ende
aber trocknend salzig scharfend.

Mit Salpeter-Säure gab es kein Zeichen
einer verborgenen Eisenerde.

Von dem zerfloffenen Weinstein salze ließ es
nur eine kleine dünne Wolke blicken.

Mit dem in Salpetersäure aufgelösten
Quecksilber machte es eine schöne turbidfarbige
Wolke, da unterdessen das Wasser hell blieb.

Zwey medicinische Pfunde hinterließen nach
der Abrauchung fünf Gran, 3" Erde, — 2"
Salz.

Die Erde war zweyerley, nämlich eine
in Salpetersäure auflösende Kalkerde, und
eine in derselben Säure unauflöslliche. —

Das Salz war balsamisch bitter, und be-
sonders zusammenziehend.

Bestandtheile nebst den wirksamsten
Feuertheilchen.

1. Kalkerde. 2. Eine andere Erde. 3.
Ein Bitter-Salz, so annoch eine zusammen-
ziehende Kraft hat — ist es nicht etwan mit
Alaun vermischt ? !

D o c. III. Prof. Kitaibel Uré. A' mit
Tek. Csaplovics Úr ezen tekintetbe közön-
ségessé tett meg láthatni a' Hesperus ne-
vű ujság leveleknek 425 lapjan az 54 Szám
alatt. 1817. —

A' jövő Nyáron ujja analyzáltatik ez
a' nevezetes ferdő.

II. Toldalék.

A' Lipiki ferdőről.

Nem messze Daruvártól a' Pakrátzi
Uradalomban fekszik Lipik, hasonlo-
képpen a' Daruvári Jankovits familia tu-
lajdona. Környéke ezen lapon lévő Hely-
ségnek kies. Nevezetessé teszi meleg
ferdő vize, mely némely tekintetben
még hathatossabb erejű mint a' Daruvári.

Ez a' meleg viz négy fő forrásokban
fakad, a' mellyek már régtől fogva épü-

let alatt vannak. Szine világos tiszta, midőn az idő változik előre huszon négy Órával meg zavarodik; ize eleinte édes tsipős, osztán sós; szaga erős nehéz ferdőnemű, mivel a' kéngöz (Gas hepaticum) igen bőven emelkedik fel belőle, a' gyenge tudónek fojtos, melegsége 12 órai hűtés utánn is sokkal meg haladja az emberi melegséget. A' Baadeni viznél hathatossabbnak tartatik.

A' Slavoniai Nép régtől fogva nagy tekintetbe tartja, meszszebb terjedő hirre, Doctor Cattinelly es Lalanque Urak fáradozásai által kapott. Bétsben analyzaltatott leg először Dec. Havában 1773ban (lász erről bővehben Prof. Krantz Gesundbrunnen nevü munkájába pag. 126.)

Alkató részei ezen vizsgálat szerint a' közetkezendők.

1. Kénkögöz.
2. Mész és Vas föld.
3. Föld só, mellyet Krantz Tanátsos Úr Selenitnek állit lenni.
4. Konyha Só, keserü Só, és más ferdőbéli savak.

Iszszák ennek vizét az emésztetnek, lágy és könnyű székek által való elősegelésére. — Nagy haszonnal fürödnek pedig benne a' megrögzött köszvényben, összehúzóásokban, görtsökben, 's a' bőrnek külömbféle nyavalyáiban szenvedők, ezen utóbbi tekintetben, még azok is, a' kik bajjokat a' tisztátalan szerelem 's feslett élet miatt vonták magokra. — A' lép - máj - mirigy - daganatoknak, a' tagok tsuklók kemény, hideg daganatainak elosztatására különösen fogantatos; mind a' bennevaló fürdés, mind a' klisztélyozás és ital helyett a' vizével való éles ezekre nézve különös ditséretet érdemelnek. —

Azon esetben is nagy haszonnal fürödnek benne, midőn az elesett szélütötte tagokat, és az elgyengült részeket kell erősíteni. —

Készületek ezen ferdőknek Hasznok vétele eránt.

- 1) Még ezen esztendőben, a' már fentálló Epületekhez egy nagy Vendégfo-

gado járul. Ezen épületben számos vendégszobák mellett, mulató Sálak, Billiárd 's kávéház készülnek, az azokhoz tartozó mulató eszközökkel egyetembe.

- 2) A' már félig készületben lévő János ferdjében, a' mai izlés és a' ferdes tzelja szerént a' szobák elkészitetnek, úgy hogy mind a' szép mind a' férjü nem külön, 's kénye szerént ferdehetik. — Ama nagy hitü Abraham pénzt szerető maradékának is külön Szobák készülnek, mert ez eránt privilegioma a' bőrére vagy on irva. —
- 3) A' sétáló 's más időtöltésre kizakasztott helyekben is változások tétetnek.
- 4) Rendelés fog az eránt is tétetteni, hogy az élelemre valókat könnyebben 's oltsóbban szerezhessék meg a' ferdő Vendégek, mint a' múlt szomorú négy esztendőkbén, a' midőn a' lakosok az éhségtől kénszeritetvén, mindeneket magok emésztették meg.
- 5) A' Méltóságos Uradalom kegyes rendeléséből helyben, egy orvos Doctor

— 37 —

és Seborvos lészen, a' kik mind a' ferdőkre, mind a' ferdő Vendégekre ügyelni kötelesek.

6) Ferdő kádak is készitetnek, mellyekben a' gyengébb Betegek az orvosi vizeknek melegségét a' szükséghez képest mérsékelhetik,

7) A' Méltóságos Uraság nevendék muzsikás bandája, mindenkor készen fog állani a' Vendégek multságára. —